

מערכת החינוך בעת משבר

הקורונה:

הצטלבויות של אי שוויון

הרצאה המבוססת על נייר עמדה מאת:

סראב אבורביעה-קווידר, יוסי דהאן

יוסי יונה, אביגיל ביטון, גל לוי, שרף חסאן, מוחמד מסאלחה,

הללי פינסון, יעקב ספראי

טענות מרכזיות:

הצטלבויות של אי שוויון

- א. המשבר חשף את אי מוכנותה של מערכת החינוך להתמודד עם למידה מקוונת בעת מצבי חירום.
- ב. המעבר ללמידה המקוונת חשף מבני עומק רבי שנים של אי שוויון, אפליה ועיוורון של מדיניות משרד החינוך כלפי אוכלוסיות מוחלשות.
- ג. פגיעה בערך השוויון, שעתוק אי השוויון באופן מצטלב אתנית, מעמדית, מגדרית וגיאוגרפית.
- ד. חשיפת פער דיגיטלי אתני-מעמדי-מגדרי.
- ה. משרד החינוך לא פעל באופן מסודר, שקוף ומשתף מול אוכלוסיית המורים-תלמידים-הורים.
- ו. עד כה משרד החינוך לא הציג פתרונות ארוכי טווח לצמצום פערים ונזקים שנוצרו כתוצאה ממשבר הקורונה.

מבט כללי על אי-שוויון במערכת החינוך הישראלית

- אי שוויון במערכת החינוך בישראל איננה תופעה חדשה:
- **מבחני ההישגים** הארציים והבינלאומיים מצביעים באופן עקבי על כך שהפערים בין הקבוצות השונות בישראל הם מהגבוהים במדינות ה-OECD. פערים אלה מקבלים ביטוי ברור מדי שנה בטבלת שיעור הזכאות לבגרות ביישובים שונים בארץ: בראש הדירוג תלמידים מרקע אתני הגמוני ומעמדי גבוה ובתחתית הטבלה תלמידים מרקע אתני לא הגמוני (מיעוטים) ומעמדי נמוך.
- אי השוויון המבני נובע **מחלוקה לא שווה של תקציבים**: למשל: ההוצאה השנתית לחינוך ברשויות מקומיות מהאשכול החברתי-כלכלי העליון גבוהה ביותר מפי עשרים מההוצאה לחינוך ברשויות מהאשכול הנמוך ביותר.
- **מסלולי חינוך נפרדים** לאוכלוסיות תלמידים שונות המשרתת לרוב אוכלוסיות מבוססות. בנוסף להתנגדותם של הורים מישוברים מבוססים למדיניות אינטגרציה בין תלמידים מרקעים שונים.
- **הקשר בין הישגים לרקע כלכלי ותזונתי**: ילדים הגדלים במצב של חוסר ביטחון תזונתי סובלים מבעיות בהתפתחות הקוגניטיבית, והדבר משתקף בהישגיהם הלימודיים הנמוכים

המעבר ללמידה מרחוק:

נתוני רקע:

- 13.3 : סגירת בתי הספר בישראל.
- 15.3 : סגירת גני הילדים ומסגרות החינוך המיוחד ומעבר ללמידה מקוונת (למידה מרחוק)
- בין 15-19 למרץ: 718 אלף תלמידים השתמשו בתוכן הדיגיטלי שהציע המשרד.
- בין 22-26 למרץ: הופסקה הלמידה מרחוק בחינוך היסודי – שימוש בתוכן הדיגיטלי בקרב 386 אלף תלמידים ביום. נרשמו בממוצע כ 344 אלף צפיות במערכת השידורים הלאומית.
- על-פי הנתונים שפרסם משרד החינוך לא ניתן לדעת אילו אוכלוסיות עשו שימוש בתוכן הדיגיטלי או צפו בשידורים.

העיוורון החברתי של נהלי החירום

- חלק מהנהלים נוגעים ללמידה באמצעות האינטרנט וכוללים הנחיות להעלאת חומרים לאתר משרד החינוך ולהפעלת מערך שידורים לימודי. השידורים הללו זמינים בפלטפורמות שידור כגון יוטיוב, TV ואורנג שהשימוש בה כרוך בתשלום. על-פי הנהלים של משרד החינוך, לכל בית ספר צריך להיות אתר המוקם על-ידי המחוז ומינהל התקשוב. האחריות על התקשורת הרציפה עם התלמידים בשעת חירום מוטלת על בית הספר, כשמחנכי הכיתות אחראים על ארגון קבוצות לימוד, והמפקחים והמדריכים מטעם משרד החינוך מלווים את צוות ההוראה הבית ספרי בבחירה ובהכנה של חומרי הלימוד.
- נהלים אלה מתעלמים מהמחסור במחשבים ובציוד קצה למאות אלפי תלמידים בישראל: על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בכ- 24% ממשקי הבית עם ילדים בישראל אין אינטרנט וב- 15.7% ממשקי הבית אין מחשב ביתי. נוסף על כך, 21.7% מבין משקי הבית היהודיים אינם מנויים על אינטרנט לעומת 51% ממשקי הבית הערביים. פערים דומים נמצאו גם בהקשר של בעלות על מחשב ביתי. נפח השימוש במחשב בקרב דוברי עברית גבוה פי שניים מהשימוש בקרב דוברי הערבית. כמו כן, מנתוני המכון הישראלי לדמוקרטיה ל- 2016 עולה כי 57% מהאוכלוסייה החרדית אינם משתמשים באינטרנט.

השלכות הלמידה מרחוק: תלמידים-מורים-הורים

- המעבר ללמידה מרחוק השלכות חברתיות וכלכליות מרחיקות-לכת במיוחד על תלמידים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך (מוחלשות):
- **"פער דיגיטלי"**: סגירת בתי הספר חשפה את הפער בין **תלמידים ומורים** המצוידים באמצעי קצה הדרושים ללמידה מרחוק, כמו מחשבים ביתיים וטאבלטים, לבין אלה שחסרים את האמצעים האלה או את התשתיות הנחוצות, כמו חיבור לרשת האינטרנט ורשת החשמל.
- למידה מרחוק מעניקה **יתרון לתלמידים בעלי מוטיבציה גבוהה** ויכולת ללמוד באופן עצמאי – מאפיינים בעלי הטיה סוציו-אקונומית ברורה.
- **הורים**: עם סגירת שערי בתי הספר, האחריות לחינוך הילדים נופלת על כתפי ההורים. הורים רבים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך מתקשים למלא את התפקיד הזה בזמן משבר בשל מחסור במשאבים חומריים וחינוכיים. נוסף על כך, הצורך להבטיח הכנסה שוטפת למשק הבית מאלצת הורים לצאת לעבוד גם בזמן המשבר ולהשאיר את ילדיהם ללא השגחה. כתוצאה מכך, מועצמים בקרב הילדים דפוסי התנהגות שמסכנים את בריאותם.
- **נשירה** סמויה וגלויה: מוחרפת בקרב משפחות מוחלשות (ילדים והורים היוצאים לעבוד).

אי שוויון מצטלב: אוכלוסיות מוחלשות משלמות מחיר כפול

תלמיד.ה רעב.ה: החרפת אי הביטחון התזונתי

- אי-ביטחון תזונתי מוגדר כהיעדר נגישות סדירה למזון בכמות מספקת המאפשרת חיים בריאים ופעילים.
- אחד מכל חמישה ישראלים חי באי-ביטחון תזונתי (כרמון, 2018)
- על-פי נתוני משרד החינוך חולקו, נכון לאמצע אפריל, 40 אלף ארוחות לתלמידים נזקקים – כשליש בלבד ממספר הארוחות המחולקות בשגרה. בזמן המשבר משרד העבודה והרווחה סיפק ארוחות ליותר מ- 90 אלף קשישים שמומנו מתקציב מפעל ההזנה של משרד החינוך.

תלמידי החינוך המיוחד

- לתלמידי החינוך המיוחד שורה של צרכים מיוחדים שדורשים מערך שירותים המותאם להם:
- על-פי נהלי משרד החינוך: "אי-קיום לימודים במערכת זו יוצר קשיים רבים ומצוקה קשה אצל התלמידים ובקרב משפחותיהם" ולפיכך, "אם לא יתקיימו לימודים בבתי הספר, או שיימנע מחלק מהתלמידים להגיע לבית הספר, יש לעשות כל מאמץ כדי להגיע לבתיהם וללמדם שם". בנוסף, על כל רשות להכין רשימה של תלמידי החינוך ולפרט את המענה שיינתן להם בשעת חירום.
- בחלק ממדינות המערב מערכת החינוך המיוחד המשיכה לפעול גם במהלך המשבר במתכונת מצומצמת עבור קבוצות ספציפיות, כמו ילדים עם צרכים מורכבים וילדים עם מוגבלות שהוריהם הוגדרו כעובדים חיוניים. בחלק מהמדינות מערכת החינוך דאגה להדריך הורים כיצד לטפל בילדים עם מוגבלויות במהלך המשבר. במדינות מסוימות חלק מהילדים המשיכו לקבל טיפולים ותמיכה מרחוק או בביתם. גם כל המרכזים הייעודיים לילדים עם מוגבלות שפעלו לפני מצב החירום המשיכו לפעול במתכונת חירום.

תלמידי החינוך החרדי

- אי החלת הסגר על כלל מסגרות החינוך החרדי (לבנים) בשבוע הראשון להתפרצות המגיפה, ואי בהירות גם בעת החזרה.
- האוכלוסייה החרדית מוגבלת מאוד ביכולתה לעבור ללמידה מרחוק, מאחר שחלקים גדולים ממנה חסרים את האמצעים הטכנולוגיים הדרושים בנוסף לצפיפות הרבה ומספר הילדים הגבוה במשפחה.
- משרד החינוך פרסם נוהל למידה בחירום לאוכלוסייה החרדית ובו שלושה מתווים ללמידה מקוונת. הבחירה של בית הספר באחד מהמתווים תלויה באופיו של המוסד החינוכי, באוכלוסייה שהוא משרת ובתשתיות הטכנולוגיות שעומדות לרשותו ולרשות התלמידים. מתווה אחד מיועד לבתי ספר בעלי תשתית ללמידה מרחוק שהתלמידים יכולים להתחבר אליה מהבית. מתווה שני מבוסס על שימוש בדוא"ל ואפליקציות שונות של גוגל, ומתווה שלישי מבוסס על למידה באמצעות הטלפון. קשה להעריך את מספר התלמידים החרדים שהשתמשו בכל אחד מהמתווים מאז פרוץ המשבר.

תלמידי החינוך הערבי: אפליה מתמשכת

נתונים:

- שני שלישים מהילדים הערבים נמצאים מתחת לקו העוני
- 80% מהמשפחות בכפרים הבדווים הבלתי מוכרים מתחת לקו העוני
- כמחצית מהתלמידים הערבים לא מחוברים בצורה רציפה ללמידה מרחוק
- היעדר תשתיות, מחסור במכשירי קצה מתאימים וחוסר יכולת של הורים לסייע לילדיהם
- רמת ההיערכות בבתי ספר וההשקעה בהדרכת הצוותים במגזר הערבי הייתה נמוכה בהרבה בהשוואה להיערכות במערכת החינוך היהודית.
- אין מפמ"ר לתקשוב במערכת החינוך הערבית מאז 2015

תלמידי החינוך הערבי: החרפת הפער הדיגיטלי

- 71% מהאזרחים הערבים דיווחו שהם גולשים באינטרנט באמצעות הטלפון הנייד (למ"ס)
- 43% דיווחו שהם משתמשים במחשב בבית – לעומת 77% מהאזרחים היהודים.
- ב- 55 רשויות מקומיות ערביות, שבהן כמיליון אזרחים ערבים, לכ- 90 אלף תלמידים אין גישה למחשב או לאמצעי קצה חלופי לחיבור למערך הלמידה מרחוק (ועדת המעקב העליונה, אפריל, 2020).
- לכ- 51 אלף תלמידים מהכפרים הבלתי-מוכרים בנגב אין חיבור לרשת החשמל או לאינטרנט (אג'יק, 2020)
- הפלטפורמות המרכזיות ללמידה מרחוק מבוססות על השפה העברית בלבד
- עבור תלמידות: קושי ללמוד מרחוק במרחב צפוף, ללא פינה שקטה, עם מטלות ביתיות ועזרה בטיפול במשפחה. זאת לצד צווי הריסה.

תלמידי החינוך הערבי: החרפת אי השוויון

- עתירה שהגישו ארגוני החברה האזרחית וגופים מקצועיים שונים בה דרשו הנגשה מיידית ללמידה מרחוק לילדי הכפרים הבלתי מוכרים, לא נענתה ואף נמחקה בטענה "שרוב נושאי העתירה אינם רלבנטיים" או "כעת משחזרו ללימודים אין צורך בעתירה" וכי משרד החינוך צריך לפתור את הבעיות שהעתירה העלתה והעותרים יוכלו לשוב ולעתור" (בג"ץ 20\2398).
- האשם הראשון באי השוויון בלמידה מרחוק לדעת משרד החינוך הוא המצב: "סיטואציה חדשה לעולם כולו" (בג"ץ 20\2823)
- נשירה סמויה גבוהה בקרב ילדי החינוך בכפרים הבלתי מוכרים בנגב.
- פגיעה וחוסר מוכנות גם של מורות\מורים ולא רק תלמידים.

החזרה לביה"ס:

■ התעלמות מצורכי החינוך הערבי:

עם הודעת החזרה לבתיה"ס, התעלם משרד החינוך מהמגזר הערבי בו הושבתה מערכת החינוך כמחאה על המחסור בציווד ואי מוכנות הרשויות לחזרה. כך שבזמן שנתוני ההידבקות ירדו במגזר היהודי הם רק החלו לטפס במגזר הערבי. שיקולים אלה לא נלקחו בתאריך שהציב משרד החינוך לפתיחת בתיה"ס וקבע תאריך אחד מבלי לקחת בחשבון את המצב ביישובים הערביים במיוחד נוכח חודש הרמדאן.

■ נשירה לא מדווחת:

גם כאשר בוטלה השביתה ובתיה"ס הערביים נפתחו, לא כל הילדים חזרו. בנגב, פתיחת בתיה"ס החלה עם גל החום הקיצוני בעת חודש הרמדאן, כך שבפועל לא כל אוכלוסיית התלמידים חזרה לבתיה"ס. ביישובים מסוימים בנגב אף ילד לא חזר לביה"ס.

המלצות:

- א. על משרד החינוך לבדוק בשטח את שיעור הילדים שחזרו לביה"ס, על מנת לוודא שלא יתקיימו פערים בין הדיווח לבין המצב בשטח.**
- ב. יש לשלוח קבס"ים (קציני ביקור סדיר) למשפחות\לבתיה"ס לבדוק את מצב הנשירה וגורמיה.**
- ג. על משרד החינוך להציג תכנית ארוכת טווח לצמצום הפערים, למשל: קיצור חופשות, חגים ושינוי מבנה שנה"ל.**
- ד. יש להקים ערוצים חלופיים ללמידה מרחוק שיענו על צורכי כלל האוכלוסייה**
- ה. יש להקים וועדת חקירה מקצועית חוץ-משרדית לבדיקת התנהלות המשרד והפקת לקחים בהתאם.**
- ו. יש לעדכן את נהלי החירום תוך מתן מענה הולם לאוכלוסיות חסרות נגישות לאינטרנט.**